

Tayere Afiriki daraniinde Kaane ñii-aadama
e Kaane yimbe (CADHP)
Avenue Kairaba - P.O.Box 673, Banjul, Gambie
Tel: (220) 4377 721/4377 723 - Fax: (220) 4390 764
E-mail: achpr@achpr.org - Web: www.achpr.org

Logo AU-UA

YIMBE AFIRIKI KEDDODIIBE FINAATAWAAJI GENUUJI : YIMBE NJEGGITAA'BE NAA ?

**Ko Tayere Afiriki tayanaande yimbe
Afiriki keddodii'be finaatawaa'ji genuuji golli.**

**KAWRITAL JENDE NGOLLANOOWAL YIMBE KEDDODIIBE
FINAATAWAAJI GENUUJI**

Classensgade 11 E, DK 2100 - Copenhagen, Denmark

Tel: (45) 35 27 05 00 - Fax: (45) 35 27 05 07

E-mail: iwgia@iwgia.org - Web: www.iwgia.org

**YIM'BE AFIRIKI KEDDODIIBE FINAATAWAAJI GENUUJI :
YIM'BE NJEGGITAABE NAA ?**

**Ko Tayere Afiriki tayanaande yimbe
Afiriki keddodiibe finaatawaaaji genuuji golli.**

2006

YIM'BE AFIRIKKI KEDDODIIBE FINAATAWAAJI GENUUJI :

YIMBE NJEGGITAABE NAA ?

© Haanere joomiraaɓe : ACHPR e IWGIA
Kegitinɓe mbinndiiri ndi: Jorge Monrás, IWGIA
Suudu tafal dewte : Eks/Skolens Trykkeri,
Copenhagen, Danemark
ISBN: 87-91563-24-0

Logo Njeɗooɓe nde Amérique Soppiireejo
Transaction Publishers
390 Campus Drive / Somerset, New Jersey 08873
www.transactionpub.com

Logo Tayere Afiriki daraniinde Kaane ɓii-aadama e Kaane yimɓe (CADHP)
Avenue Kairaba - P.O.Box 673, Banjul, Gambie
Tel: (220) 4377 721/4377 723 - Fax: (220) 4390 764
E-mail: achpr@achpr.org - Web: www.achpr.org

Logo KAWRITAL JENTE NGOLLANOOWAL YIMBE KEDDODIIBE FINAATAWAAJI GENUUJI
Classensgade 11 E, DK 2100 - Copenhagen, Danemark
Tel: (45) 35 27 05 00 - Fax: (45) 35 27 05 07
E-mail: iwgia@iwgia.org - Web: www.iwgia.org

YIM'BE AFIRIKI KEDDODII'BE FINAATAWAAJI GENUUJI : YIM'BE NJEGGITAA'BE NAA ?

*Battaare Danemark heedannde ko habbodii
njananndi walliti duudinde dewtere nde.*

Lowdi

<u>Puɗɗirdum.....</u>	<u>5</u>
<u>Annditirdi yimbe Afiriki keddodiiɓe finaatawaaji genuuji.....</u>	<u>7</u>
<u>Boofii ji'le.....</u>	<u>10</u>
<u>Yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji e yimbe buruɓe famɗude ɗuudal</u>	<u>12</u>
<u>Yimbe e njonndeeji muudum en.....</u>	<u>13</u>
<u>Kaane bii-aadama kaɓɓodiiɗe e yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji : no ɗe tawraa hannden.....</u>	<u>15</u>
<u>Kaane leydi.....</u>	<u>16</u>
<u>Sennditeede.....</u>	<u>16</u>
<u>Salagol gosude.....</u>	<u>17</u>
<u>Lunndaade kaane finaatawaa e nyeenyal.....</u>	<u>17</u>
<u>Salanagol yimbe ndarantoodoɓoy e anndanooɓo boy to sariyaaji.....</u>	<u>17</u>
<u>Kaane kaɓɓodiiɗe cellal e mbirdi.....</u>	<u>18</u>
<u>Dartorde Afirikki e ko sariya dartini dow faamu «yimbe»</u>	<u>19</u>
<u>Anndande Yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji nder adunaaru</u>	<u>21</u>
<u>Nafaa anndande Yimbe Afiriki keddodiiɓe finaatawaaji genuuji.....</u>	<u>23</u>
<u>Kawrital kakkilanoobe Tayere Afiriki tayanaande keddodiiɓe finaatawaaji genuuji.....</u>	<u>26</u>
<u>Kawrital kakkilanoobe Tayere Afiriki e ko nde joodanii.....</u>	<u>26</u>
<u>Golleeji Kawrital kakkilanoobe Tayere Afiriki.....</u>	<u>27</u>
<u>Kantirdum.....</u>	<u>29</u>

YIM'BE AFIRIKI KEDDODII'BE FINAATAWAAJI GENUUJI : YIM'BE NJEGGITAA'BE NAA ?

Ko Tayere Afiriki tayanaande yimbe Afiriki keddodiibe finaatawaaaji genuuji golli.

Pud'dirdum

Illa hitaande 1999, Tayere Afiriki daraniinde Kaane bii-aadama e Kaane yimbe, na innditiree CADHP, wobb'e na ndabbindinira Tayere Afiriki, wadfi Kaane bii-aadama kab'bodiide Yimbe keddodiibe finaatawaaaji genuuji kabbu ko'u manngu. Ko saabii dum na woodi: Yimbe keddodiibe finaatawaaaji genuuji won fu burube hoyude tampinde nder Afiriki do. Illa hawriinde noogay e jeenay berde CADHP aykananoonde Libi, wadaande 2001 nde, nilaabe Yimbe keddodiibe finaatawaaaji genuuji be, na tawee kawriide CADHP ; ibe kollita tampiri mawndi ndi yimbe been tampata, e rafi anndande be kaane bii-aadama. Be kollitii CADHP no be cennditiraa e no be kenniraa gada, illa e no jonndeeji madbe teetirtee, faa e no buurdude mabbe mbonninirtee, no finaatawaaaji mabbe e no be cifitortoo lallirta. Be kollitii faa hannden no fakkere mabbe woddorii, no be mboddorii laamu e hawju laamu, rafi mabbe heɓude anndannde jannde e njamu. Ko be kolliti dum fu, na hawra dow kujje tati : be anndanee fiyaa, kaane mabbe de bii-aadama de, ndewee de ndeenee. Walaa fu ko be kaajaa so wanaa kambe du, be keba be mbuurda dagu no be kaajoraa, tawee nguurndam kab'bodiidam e finaatawaaaji mabbe, no be cifitortoo, e no be nijidiri adunaaru mabbe.

Nilaaɓe Yimbe Afiriki keddodiibe finaatawaaaji genuuji dabii CADHP daranoo ndeenaagu e bantaare Kaane mabbe mawde de ; CADHP jabanii be. CADHP annditii koo do yimbe koyube tampinde to, yimbe cennditaabe be, kennaabe gada be, ndeenaagu e bantaare Kaane bii-aadama do mabbe to yo kabbu ko'u. Ndelle Dartorde Afiriki wonande Kaane bii-aadama e Kaane yimbe nde na jey dartinde no kabbu ko'u ngu haɓɓitortoo.

Heba CADHP baroo dow ko gollanoo de fudfa golleeji muudum, no wadirta de hakkillooji kokkondiree, de yamirooje njamiree, sabii de kawrital kakkilanoobe Yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji joyyinaa hitaande 2001. Caggal ko yimbe kawrital ngaal kawri e anndanbe kaane bii-aadama, de kawri ndariibe darnde Yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji, yimbe kawrital ngaal ngadfi winndannde laabunde innditirteende « Winndannde hakkilankoobe keewube anndal kabodiibe e Tayere Afiriki tayanaande yimbe Afirikki keddodiibe finaatawaaji genuuji » dow no kaane bii-aadama kabodiibe Afirikki keddodiibe finaatawaaji genuuji (winndannde ndeen na hebee <http://www.iwgia.org.sw163.asp>). Lewru sappo e go'aburdu 2003 CADHP tabintini winndannde nde, de wadfi nde dewtere hitaande 2005.

Winndannde nde na darii darnde miilo CADHP tabintinanaango kaane bii-aadama kabodiibe yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji ; winndannde ndeen won dartoode CADHP. Duum fu saabii de na nde waawi gasinde kaane bii-aadama kabodiibe yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji. Na nde waawi minnyude jiidal nafaawal hakkunde CADHP/UA et jende de dum gollidata. Faa hannden du, kayre laatantoo CADHP dartoode golleeji ngolloyteedfi kabodiidfi ndeenaagu e bantaare kaane bii-aadama kabodiibe yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji.

Ndee dewtere yo siiwannde winndannde ndeen ; ndelle inde darii darnde kollitoojum no CADHP nanngitirta sadfaaji kabodiidfi finaatawaaji genuuji. Inde faamina ko woni yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji ; na nde yewtoo no Kaane bii-aadama kabodiibe yimbe Afirikki keddodiibe finaatawaaji genuuji njaarata ; na nde yewtoo faa hannden no Dartorde Afirikki nde reenirta be. Dewtere nde na hollita faa hannden no Tayere Afirikki daranoni ndeenaagu Kaane yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji nder Afirikki ; na nde yewtoo jonnde, heeyere golle, e golleeji Kawrital kakkilanoobe Tayere Afirikki tayanaande yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji.

Annditirdi yimbe Afiriki keddodii'be finaatawaaaji genuuji

Binndi ndewtooji di pilataakonaa hollitinde no yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji nder Afiriki annditortoo. Ko di kaajaa wanaa wi'ude be won mbi'etee'be yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji saboo adunaaru hawritaay foti dow doon taken. Hawritee fotee dow doon du wanaa huunde woodunde. Duum saabii de hollitinde annditirdi ma'be burudi andee, buri nafude. Wad'irde noon du, jende feerefeereje buri horsinde, CADHP e gollitirde ONU ndaraniide Kaane bii-aadama ka'be yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji noon nanngitiri.

Yimbe Afiriki kakkilan'be *finaatawaaaji genuuji* nder hawju muudum en Kaane bii-aadama na ciffi sifaaji ka'be e no tabintiniri golleeji riiku ka'be lohoto'be maa mbuuru'be bi'be ledde, maroo'be egga hodaa'be, ndemo'be be gollitirdi arandeeji. Be fu, na be cennditoroo finaatawaa ma'be, no be kawjitortoo ko'e m'be, gollitirde ma'be e diinaaji ma'be. Pigme'e en beeli mawdi to, San en hord'ore Afiriki to, Hadja'be en Tanjani, Ojijek en, Sengewe'en, e Yakuu en Keniya, be fu, na be mbaawi lime'e e yimbe mbuuru'be lohoohagol e bi'be ledde innditirto'be yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji. Faa hannden, egga hodaa'be dagu Pokotto en Keniya e Ugandda, Barabaygi en Tanjani, Masay en Keniya e Tanjani, Sammburu en, Turkana en, Rendiye en, Endoruwa en e Borana en Keniya, Karamonjonngo en Ugandda, Himmba en Namibi, Tuwareg en, ful'be, e Tubuu en Mali, Burkina Faso e Nijeer, be fu, na be mbaawi limteede e yimbe egga hodaa'be innditirto'be yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji. Amajig en du, na innditoroo yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji.

Ko rewti d'um yimbe innditortooɓe yimbe keddodiiɓe finaatawaji genuuji, ɓe annditortoo : finaatawaaɓi maɓɓe, no nguurndam maɓɓe seediri e hoddiiɓe maɓɓe ɓuruɓe d'uud'al, heddodaade finaatawaa on na heewi tampiri, finaatawaa oon na fodii lallude. Faa hannden no ɓe annditortoo, nguurndam maɓɓe haɓɓodaakinaa e nokkuuje maɓɓe e badaaje e nafakka ngonand'o ɓe toon. Yo ɓe kettinaaɓe gaɗa saboo na miilee ɓe potaa e yimbe woɓɓe ɓe, nguurndam maɓɓe du yo d'am laddeeɓe. To ɓe ngonata to, tawete hoyaa jood'aade, hoyaa yahude ; laamu hakkilantaaɓe sanne, no ɓe mbuurdi noon du yiɗaaka sanne. Wakkati fu, ɓe njaneteeɓe, saboo ko laamu dartini fu, anndantaaɓe fiya, fiyaa ɓuruɓe d'uudude waani laamu e ko haɓɓodii e laamu fu. 'Dum fu, yo d'um lunndotood'um kaane ɓii-aadama hende e keddodiiɓe finaatawaaɓi genuuji, d'um kantoojum darja finaatawaaɓi, d'um kaɗoojum yimbe keddodiiɓe finaatawaaɓi ɓeen daranaade hawju laamu e haɓande no ɓe njid'i wuurdude.

Moy artii joodii illa genum nder nokkuure, haɓɓodaaki e limeede nder yimbe keddodiiɓe finaatawaaɓi genuuji. Wi'ude koo kamɓe ɓeen yo ɓe yananɓe ngarii laamii du waawaa fotande e yimbe Afirikki ɓe. Baka d'uum du, wanaa tuubaakuube tan won njanube yimbe de laamarii boy duubi. Nder Afiriki, caggal kewtu ko'e laamanooɓe, woɓɓe ngad'ii semmbe faa loomtii tuubaaku, tampinii yimbe hewɓe. Ndeen tampinere won ko ndaraniɓe yimbe keddodiiɓe finatawaaɓi genuuji ɓe ndarii e haɓdude.

Limeede nder yimbe keddodiiɓe finatawaaɓi genuuji haɓɓodaaki e artiiɓe njoodii illa genum. Kanaa tawee yimbe ɓeen na innditoroo keddodiiɓe finatawaaɓi genuuji, ɓe nguurndam ceeduɗam e yimbe Leydi ndiin. Innditoraade yimbe keddodiiɓe finatawaaɓi genuuji won ko CADHP, Gollirde Jende daraniinde Golle na innditiree OIT, Gollirde ONU godde faa hannden, e baale yimbe keddodiiɓe finatawaaɓi genuuji, njabani.

Ko buri henngude faa hannden, kanaa tampiri ndi yimbe keddodii'be finaatawaaaji gennuui tampata ndi, accita, duum won be anndanee kane bii-aadama kaabbodiide e maabe. Ndelle kanaa be inndiree innde faaminirde nguurndam dam be mbuurii e no be mbuurdi. *Yimbe keddodii'be finaatawaaaji gennuui* won innde jogitaande, haabbodiinde e durwooji ndurwanteed'i yimbe been, ndurwanteed'i kaane maabe, e ndurweted'i heba sariya taa hundoo sarande be : yo be yimbe be bantaare muudum en daranaaka, yimbe kennaabe gada, be kakkilantaake so aykaaji bantare leydi na aykee, yimbe be nguundam muudum en e finaatawaa muudum en heewii noobeede. Haabbodaade e ndurwoobe kaabanoo'be *Yimbe keddodii'be finaatawaaaji gennuui* na wallita be, be anndana nguundam maabe, be yewtoo dam, be pamana tampirii di be tampintee e no be njei nanngitirde heba kaane-bii-aadama kaabbodiide e maabe anndanee, de be kaabbodoo e sariyaaji tabintinaadi nder jende kewe, sariyaaji mballirooji be ndeenaagu.

Hannden hannden, innde gollitirde nde CADHP tabintini yo *Yimbe keddodii'be finaatawaaaji gennuui*, haabbodiinde e annditirdi kollitaadi di, duum wonnoo henneede gada, sennditeede, tawreede finaatawaaaji di kawtaa e di heddiibe, innditoraade heddodii'be finaatawaaaji gennuui. Gollitirde godde faa hannden kollitii no yimbe keddodii'be finaatawaaaji gennuui annditortoo ; duum won Gollirde Jende daraniinde Golle na innditiree OIT, Kawrital ONU kakkilanoobe yimbe keddodii'be finaatawaaaji gennuui, Tayere tayanande kaabbondiral yimbe Afiriki keddodii'be finaatawaaaji gennuui. Ko be ndartini duum seedaa e ko CADHP tabintini (faa hannden muuyudo faamu manngu fu, yahaa : <http://www.ilo.org> ; <http://www.ohchr.org> ; <http://www.ipacc.org.za>).

Boofii ji'le

So haala yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji na haalee ni hewɓe na mboofa alla e miilataakonaa so kaane ɓii-aadama kaɓɓodiidɗe e yimbe ɓeen durwanaama, ni na nanndi ba ɓe cenndete na ɓe mballee, de heddiibe ɓe na njoppee. Wanaa noon le. Durwande kaane maɓɓe wanaa wanyude heddiibe. En kollitii caggal to, koo yimbe hewɓe na cennditaa na njoppaa alla e finaatawaaji muudum en genuuji, alla e no ɓoy mbuurdi ngurndam muudum en. Taweede nder jenndi muudum en d'oon, woɓɓe ɓe cennditaaka na d'oon. Ndelle so ɓe mbi'aama ɓe ndurwante heɓa sennditeede maɓɓe hennnee gaɗa sela, ni yo durwo dajiingo.

Woofere wonnde haɓɓondiinde e dowuure nde na d'oon faa hannden. Afiriki d'o, waawaaka haaleede haala yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji saboo, d'oon yimbe ɓeen fu ummii, wanaa werɓe. Ndelle nder Afiriki d'o, haajaa wi'ee koo yimbe fu na limoo nder yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji saboo ɓe fu d'oon ɓe tawanoo illa tuubaaku waraay. ɓe fu du, tuubaaku tampinii ɓe fadde jendɗe e hewtude ko'e muudum en. Ndelle CADHP na faami koo wanaa ɓe werɓe d'o ɓe ngoni d'oon. So won mbi'totooɓe yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji, yo dow faaminde koo yo ɓoy cennditaaɓe kennaa gaɗa, kanaa ndelle laɓitoroo noon heɓa kollita no mbuurdi (ndelle ɓe kaalataa haalaa artiiɓe njoodii nokkuure ndeen illa genum); noon waɗata de ɓe keɓa ɓe paamanee, tampiriiji maɓɓe anndanee de ndaranee heɓa timma. Ndelle wi'itaade yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji wanaa wi'ude koo kamɓoy artii e jonnde ndeen, maa na ɓoy ɓuri heddiibe ɓe laataade ɓiɓɓe wuro en, ɓiɓɓe Afiriki. Wi'itaade noon yo muuyude hollitinde ko haɓɓodii d'um de haɓɓodaaki woɓɓe, heɓa wallitee daranoo ko torlata d'um; noon waɗata de ɓe keɓa ɓe njiita no ɓe mbaawi haɓɓitoraade e sariyaaji tabintinaadɗi nder jendɗe kewɗe kaɓɓodiidɗi e kaane ɓii-aadama, e needi lobbiri.

Woofere wonnde faa hannden na haɓɓodii e miilaade koo so haala kaane *yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji* na haalee ni d'uum na waawi minnyude kaɓe kaɓɓodii'be lenyi, kaɓe hakkunde lenyol e lenyol. Miilaade d'uum yo rafi *Yewtaare* lobbere. Nder Afiriki d'o, lenyi na keewi nder jende, finaatawaaaji du na keewi. Fay gooto yeddataa. Anndande lenyol fu finaatawaaaji muudum, jaɓande koo wanaa tilay de finaatawaa laato gooto, wallitinde mono fu ɓantoo de ɓantoro needi laamu potal, d'um fu na d'um moy^Yi, walaa fu no d'um minnyiri kaɓe : yo d'um paddotood'um kaɓe. Ko waawi saabaade hamnde, yo nde lenyi god'di njeggiti koo lenyi na ceedi, ko ngollata fu kunngoo hakkilande lenyi god'di, d'uum won minnyoojum hamnde saboo wanaa tilay de yimbe fu turoo ndewa finaatawaaaji woɓɓe. D'uum na haɗa lenyi di yimbe muudum en kennaa gaɗa di, anndaneede ko kaajaa, ko miilotoo, ko njidi aykaneede. Ndelle wanaa durwude heɓa kaane muudum kakkilane minnyata kaɓe, yo rafi hakkilande kaane deen minnyata kaɓe. Durwande kaane lenyi kennaadi gaɗa wanaa senndude lenyi, wanaa senndude ɓiɓɓe Afiriki. Pusiyadi, yo huunde leeɓunde daraneede sanne so kaane-ɓii aadama na durwanee nder Afiriki d'o ; na d'um walla no ɓantaare laamu potal Afiriki yiitirtee, laamu haɓɓodiingu e lenyi fu, wanaa dii, wanaa dii to. Ndeen, ko minnyata senndiiru haɓɓodiindu e lenyi, maa kaɓe, d'um fu d'um ɓuytoto.

CADHP dullaa koo haalude haala *yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji* nder Afiriki d'o na tiidi saboo wakkati laamu tubaaku nde, hewbe ngollirii lenyi golleeji bondi ; caggal laamu tubaaku, gofernemaaji tawaama ngadii noon taa noon. D'uum fu dullaaka ; de hannden hannden, so wi'aama *yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji*, ni yimbe gollirde njenndi e njenndi de na anndi : yo heɓude faamana keddodii'be finaatawaaaji ɓeen, de durwana ɓe heɓa senndeede hennee gaɗa e tampineede, dagu no egga hoɗaaɓe e mbuuruɓe lohagol e ɓiɓɓe led'de tampinirtee nih ; d'um fu,

d'um timma nder Afiriki d'o. No ɓe laɓiraa nih, d'uum won *yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji*, na wallita ndurwanooɓe kaane-ɓii aadama ndurwande ɓe.

Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji e yimɓe ɓuruɓe famɗude d'uudal

Nder ko yimɓe kokkondirta hakkillooji dow *yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji* leeɓi inndireede d'o, won mbi'uɓe ɓe innditiree *yimɓe ɓuruɓe famɗude d'uudal*. E miilo CADHP, nder adunaaru fu, taa Afiriki itta baka, na yoni ɓe innditiree *yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji*, noon na haɓɓodoo e yimɓe ɓe haala muudum en, haaletee ɓe. Na waawi tawee *yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji* won *yimɓe ɓuruɓe famɗude d'uudal* ; gere tawee wanaa ɓe gootum. Faa hannden, na waawi tawoweede ko heewi na sennda ɓe. Duum sabii de inndirde ɓe inde waawunde haɓɓodaade e no ɓe mbaawaa durwiraneedeⁱⁱ hende e kaanee-ɓii aadama, na dagii.

Kaane -ɓii aadama kaɓɓodiide e *yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji* na ceedi e kaane ɓii-aadama kaɓɓodiide e *yimɓe ɓuruɓe famɗude d'uudal* hende e sariyaaji tabintinaadi nder jende kewɗe. Ko senndi kaane deen na woodi : kaane *yimɓe ɓuruɓe famɗude d'uudal* yo kaane kaɓɓodiide e mono fu ; de kaane *yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji* yo kaane kaɓɓodiide yimɓe ɓeen fu : yo kaane kawtaade. Kaane kaɓɓodiide e *yimɓe ɓuruɓe famɗude d'uudal*, illa e lenyol, faa e diina, maa demngal, yo kaane gollitirde finaatawaaji muudum, gollitirde diina muudum, gollitirde demngal muudum ; yo kaane waɗude baale, kaane heɓude tawee nder golleeji suudu baaba... Dee kaane kaɓɓodiide e *yimɓe ɓuruɓe famɗude d'uudal* na mbaawi haanande nedɗo gooto maa kanyum e yimɓe muudumⁱⁱⁱ.

De kaane *yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji* yo kaane kaɓɓodiide yimɓe ɓeen fu, fay so na de kakkilani kaane ɓii-aadama kaɓɓodiide nedɗo gooto. Ngeeyu kaane ɓii-aadama kaɓɓodiide

yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji yo kaane leydi kawtaad'e, kaane jonnde kawtaad'e, kaane jawdi tawaaturuuri kawtaad'e. Ko ONU dawri dow Kaane 6e lenyol, 6e diina, 6e demngal buru6e famd'ude d'uud'al na innditiree dawrannde buru6e famd'ude d'uud'al, hakkilanaay kaane d'een ; tawee le, kaane leydi e kaane jawdi tawaaturuuri won ngeeyu Dartinere OIT 169 (sardi 13-19) e nder Dawrannde ONU dow Kaane 6ii-aadama ka66odiid'e *yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji* (sardi 25-30). Kaane leydi e kane jawdi tawaaturuuri kawtaad'e won ko yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji 6e 6uri muuyude, illa e nder adunaaru fu fa e Afiriki d'o saboo d'um ha66od'akinaa e ngumdam *yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji* : 6e ke6a 6e mbuurda no 6e muuyiri doodo 6e njoppaay finaatawaji ma66e.

Ndeenagu kaane 6ii- adama d'e yim'be dagu San en, Pigme en, Ogiyek en, Masay en, Barabayg en, Tuwareg e, Hadjab en...tewtata d'e, yo kaane ndeenooje mono fu, dagu no mono fu jey reenireede nih. De na d'um ya66ii d'oon. Bee yim'be kaajakanaa anndaneede fiyaa, de ndeenee, de ndeenanee finaatawaji muud'um en. Ko 6e 6uri fu haajeede, yo ndeenaagu kaane ma66e kawtaad'e, de 6e kewta leyde ma66e e jawdi ma66e tawaturuuri he6a 6e mbuurda no 6e kaajoraa : ndelle hew6e e ma66e Kaane 6ii-aadama ka66odiid'e *yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji* 6uri hakkilande diina Kaane yim'be buru6e famd'ude d'uud'al.

Yim'be e njonndeeji muud'um en

Nder Afiriki d'o, yim'be ndewtu6e 6e, na limitoo nder mbi'itotoo6e yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji. Wanaa 6e fu won inndaa6e ley d'o.

Njenndi	Lenyi	Golleeji maɓɓe burucɗi haɓɓodaade riiku
Aljeri	Amajig Tuwareg	Ndemoofe egga hod'aaɓe
Angola	San	mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe
Botsuwana	San	mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe
Burkina Faso	Tuwareg Fulɓe	egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe
Burunndi	Batuwa	mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe
Kamerun	Bakola/ Bagiyeli Baka Medijan Mbororo	mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe egga hod'aaɓe
KAR	Baaka (Bayaka, Biyaka) Mbororo	mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe egga hod'aaɓe
Konngo Barajawil	Yaka	mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe
RDC	Batuwa, Bacuwa, Bambutu	mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe
Ejipti	Amajig	egga hod'aaɓe
Etiyopi	Somalis Afars Borana Kereyu (Oromo) Nuye	egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe
Gabon	Baka	mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe
Keniya	Ojiyek (Okiyek) Watta Senguwe Yaaku Maasaï Samburu Elmolo Turkana Rendiy Borana Somali Gabara Pokot Endoroyis	mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe mbuurube lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe egga hod'aaɓe

YIM'BE AFIRIKI KEDDODII'BE FINAATAWAAJI GENUUJI : YIM'BE NJEGGITAA'BE NAA ?

Libi	Tuwareg Amajig	egga hod'aa6e egga hod'aa6e
Mali	Tuwareg Amajig	egga hod'aa6e egga hod'aa6e
Marok	Amajig	mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de/egga hod'aa6e
Namibi	San Himba	mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de egga hod'aa6e
Nijer	Tuwareg Ful6e Tubu	egga hod'aa6e egga hod'aa6e egga hod'aa6e
Nijeriya	Ogoni	famda ndemndii6e
Ruwannda	Batuwa	mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de
Afiriki hordfooreeri	San	mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de
Tiniji	Amajig	ndemoo6e
Ugannda	Batuwa Benet Karamojong	Mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de Mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de egga hod'aa6e
Tanjani	Hadjabe Akiye Massay Barabayg	egga hodaabe njoodii6e mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de/famda ndemndii6e mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de egga hodaabe egga hodaabe
Jammbi	San	mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de
Jimmbabuwe	San	mbuuru6e lohagol e 6i66e led'de

Kaane bii-aadama kab6odiid'e e yimbe keddodii'be finaatawaaaji genuuji : no d'e tawraa hannden

Nder no ley Afiriki, ndeenaagu kaane bii aadama laatoraaki gootum nih fu, na woodi, hakkunde leydi e banndum, ko nanndi.

Kaane leydi

Doodo be njoodii e leyde adunaaru de fu, nguurndam Yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji wanaa koydam, illa e egga hodaabe faa e lohotoobe mballitortoobe bibbe ledde : be ndiwaama doodo be tawanoo e bada, jawdi tawaaturuuri ndi du walanaa be. Ko saabii dum na woodi. Egga-hodaaku maa wuurude lohagol maa bibbe ledde na kennaa gada sanne alla e bantaare riiku yo ndemndi buri hakkilande, e faddanaade kujje ladde nokkuuje, e golleeji mawdi dagu nokkuuje kanje, ledde mawde, petrol, bulliije mawde... Yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji be na njoginoo annde genuuje de be mballitortonoo faa ngumdam mabbe wela be. Deen annde le anndanaaka gadi. Duum na somni be sanne faa na hada be no be ngaaraa. Duum na minnyanaa be rafi mballa e fakkere mawnde. Nokkuuje de fu, kambe buri fakkude hannden. Duum le na lunndi Dartorde Afiriki nde (sardi 20, 21 e 22), kayre na nde dartini koo lenyol fu na haanidi kaane nawtoraade jawdiji, jawdi tawaaturuuri, kaane bantaare riiku, yimbe e finaatawaaji. Nde weeti fu ndeen buri faafande Yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji, duum le na tampina be sanne, be kebataa no be ndaranorii ko'e mabbe heba nde weeti fu tawee ndeen buri buurtande be.

Sennditeede

Yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji yo yimbe be burube keewal cennditata na kenna gada wakkati fu, na kuyfina. Inde fu burude bonde be ittanaa : laddebe, bonbe, arandeebe, be ngalaa finaatawaa, yimbe laataniibe njende Afiriki kabbu ko'u. Miilaade koo be ngondu e ko be mbi'etee dum saabii de yimbe laamu e yimbe Gollirde mawde fu yo cennditan be ina kennaa gada. Senndiiru nduun na tampina be sanne, sakko do laatii koo yo dum lunndaade sardi 5, Dartorde Afiriki nde. Sardi oon ko rewti dum tabintini : mono fu na leedi anndaneede ndimaku muudum ; sardi 19 du beyditii koo yimbe fu yo potu, fu du na njoni teddineede.

Salagol gosude

Hebude goseede na tabintinaa nder Dartorde Afiriki nde, ko buri fu nder sardii muudum 3, 4, 5, 6, 7 ; nder doon fu, hadaay hewbe e Yimbe keddodiiibe finaatawaaaji genuuji kebataa goseede. Sardii di na tabintina koo fay gooto buraa banndum to sariya toon, sariya na yoni reenude mono fu. Ndelle fay gooto waawaaka kaseede taweede dow bolum ; njahudo sariya du fu, na jey hebude walleede nder gosu toon. Duum fu hadaay, hewbe e Yimbe keddodiiibe finaatawaaaji genuuji na nanngede na kasee dow bolum, jawdi muudum en na teetee, na njomnee njobdii di njonaa yobude.

Lunndaade kaane finaatawaa e nyeenyal

Lunndaade kaane finaatawaa e nyeenyal na limee e lunndaade kaane Yimbe keddodiiibe finaatawaaaji genuuji. Na de lundii Dartorde Afiriki nde, nder sardi muudum 22 tabinannde yimbe fu kaane finaatawaa e haanude heba no annditoroo. Lunndande Kaane finaatawaaaji e nyeenyal na keewi no njaarata : de fu du, ko heewi sabotoo de. Hono, so rafi do wuurda no hajoraa walaa, tilaay kaane finaatawaa e nyeenyal Yimbe keddodiiibe finaatawaaaji genuuji de lundete saboo jom muɓɓoy ngalaa fu no nanngitiri de keɓi no mbuurdi, mbaawaa wuurdude no njidiri heɓa keɓa keddoo annditoroo finaatawaa muudum en oon, no buri njidinde.

Salanagol yimbe ndarantoodo boy e anndanoowo boy to sariyaaji

Yimbe keddodiiibe finaatawaaaji genuuji ngalaa ndarantoodo boy e anndanoowo boy nder do sariyaaji tabintintee e nder gollirde kaɓɓodiiibe e laamu, woɓɓe na mbi'a politikki. Duum na saboo rafi daranaade torlaaji maɓɓe. Ndelle na dum lundii sardi 13 (1) Dartorde Afiriki tabintinnde koo mono fu na waawi taweede nder hawju laamu Leydi.

Leyde Afiriki keewaa njaɓude ko na njogii Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji. De kakkilanaay ɓe nder doyle e sariyaji muudum en ɓuri heewude. Rafi hakkilaneede nder Doygal leydi e nder sariyaaji leydi na limee e sabaabuuji torlaaji Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji.

Kaane kaɓɓodiiɗe cellal e mbirdi

Ko ɓuri heewude fu, to Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji njoodii fu darantake sanne : cuudi janngirdi e cuudi cawrooɓe tawete na mbodɗondiri sanne, laawi lobbi ngalaa. Na dum minnyana ɓe rafi heɓude anndanɓe golle deen sanne, ndelle golleeji diin du nyeenyaa. Ndelle toon ɓe njanngaay ɓuri heewude, toon maydeejji ɓuri heewude, duum le fu na lunndii ko Dartorde Afiriki nde tabintini, nder sardiiji muudum :

- kaane nawtoraade gollirde leydi
- kaane mbirdi (sardi 17 (1))
- kaane cellal e nawtoraade mballa cellankooɓe (sardi 16(2)).

Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji keewaa heɓude anndal e jannde dugu no ɓuri yonirde. Nder Sukaaɓe maɓɓe 100, njannguɓe peccirta sukaaɓe woɓɓe ɓe ; nder mawɓe maɓɓe 100 njannguɓe peccirta mawɓe woɓɓe ɓe. Ko saabii dum yo : maa cuudi janngirdi keewa, maa jannde ndeen haɓɓodaaki e no ɓe muyrata. Njamu maɓɓe na famdi ko hakkilanaa, hooreeɓe njamulankooɓe leydi du kakkilanta ɓe sanne. Duum le fu haɓɓodaakinaa e senndiiru ndu Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji cenndaa ndu, illa e riiku faa e hawju laamu leydi. Doodo ɓe jonndotoo to du wanaa nokkuuje koyude yahude. Ndelle duum fu na wada ɓe kakkilanaaka sanne, fakkere maɓɓe na beydoo, jannguɓe maɓɓe keewaa, jamulankooɓe maɓɓe keewaa. Duubi

cakitiid'i d'i, na 6e ke66ini Ya6inoo6e yarngo bagi, ndelle na 6e kebbini ka6e, e warhooreeji alla e no 6e mbuurdi noo hegitanaaki 6e.

No nguurd'am Yim6e keddodii6e finaatawaaaji genuuji wonndi hannden hannden nih na laatii ka66u ko'e sanne. Na tilsii ndelle kaane ma66e ndaranee law law, he6a ndeena 6e, de 6anta 6e.

De hende e kaane finaatawaa e nyeenyal d'e, hakkilaneede nder Doygal leydi e anniyaaji golleeji mawdi d'i faa e hawju nokkuuje, na 6e kakkilaneede seed'a seed'a. Doodo 6e 6uri hakkilaneede won Afiriki hordoreeni, Aljeri, Burunndi, Kamerun. Na waawi wi'eede koo toon, na 6uurta yaade, na hasii ni d'um fu d'um gasowan.

Dartorde Afirikki e ko sariya dartini dow faamu «yim6e»

Dartorde Afirikki wonande Kaane 6ii-aadama e Kaane yim6e nde, tabintinani mono fu, e yim6e fu, kaane muud'um en. Rafi 6urnude yim6e e anndande mono fu ndimaaku muud'um dagu no sard'i 2, 3, e 5 tabintiniri nih na regga dow yim6e fu, faa e limetee6e nder Yim6e keddodii6e finaatawaaaji genuuji. Dartorde Afiriki nde na tabintini, na reeni kaane kawtaad'e faa waddani d'um haalude haala « yim6e » nder aranan muud'um e nder innde muud'um, d'uum won Dartorde Afirikki wonande Kaane 6ii-aadama e Kaane yim6e . Nder njenndi fu, na lee6i tawee walaa mo waawaa nawtoraad'e kaane d'een, faa tukka Yim6e keddodii6e finaatawaaaji genuuji. Ndelle Dartorde Afirikki wonande Kaane 6ii-aadama e Kaane yim6e keddodii6e finaatawaaaji genuuji na waawi reenude 6e sanne, ko 6uri fu sard'iiji 2, 3, 5, 17, 19, 20, 21, 22, 60.

CADHP hollitii koo na hakkilani yimbe be kaane muudum en ndeenaaki. Hollitannde 75/92 hawriinde yimbe Katannga innditirteende "congrès des peuples katangais" nde hollitaama Tayere Afiriki daraniinde Kaane bii-aadama e Kaane yimbe dow sardi 20 (01) Dartorde Afiriki dow jaʼande yimbe Katannga kewta ndimaaku muudum en. Nder ko Tayere Afiriki daraniinde Kaane bii-aadama e Kaane yimbe tabintinaay yimbe Katannga fay gootum dum fu, gaʼa ni haala maʼbbe haalaama, Tayere nde halan haala ndaraniibe ndimaaku muudum en. Illa e haala Katannga ka, Tayere nde hakkilani haalaaji yimbe Nijeriya, duum won Agoni en, hende e kaane riiku, beyda yimbe Mooritani. Duum fu minnyanii Tayere nde hakkilannde "yimbe" so wi'aama "Yimbe keddodiiʼbe finaatawaaji genuuji" de daʼbbana be ndeenaagu dagu no sardi 19 yaade 24 Dartorde Afiriki nde yamiri nih. No be tabintini koo yimbe fu na mbaawi daʼbbude ndeenaagu so kaane muudum en lunndaama nih, Tayere nde omtanii Yimbe keddodiiʼbe finaatawaaji genuuji laawol daʼbbude ndeenaagu kaane muudum en. So dum fu dum yehii yeeso, Dartorde Afiriki nde e Tayere Afirikki daraniinde Kaane bii-aadama e Kaane yimbe laatanto Yimbe keddodiiʼbe finaatawaaji genuuji Gollirde mawde banooje kane muudum en nder Afiriki do. Tayere Afirikki daraniinde Kaane bii-aadama e Kaane yimbe tabintinaama wallitoraade sariyaaji tabintinaadi nder jende kewde dow taweede yo daranaade kaane bii-aadama dagu no sardi 60 Dartorde Afiriki nde yamiri nih. Ndelle Tayere Afiriki daraniinde Kaane bii-aadama e Kaane yimbe nde na jey wallitoraade gollirde ndaraniide kaane bii-aadama nder adunaaru so warii e yewtaade ko Yimbe keddodiiʼbe finaatawaaji genuuji nder njenndi innawaaniiri holliti dum, maa so warii e yewtaade binndande njeheteede na mbinndee dow leydi inna maaniiri de dum hokkaa. Fay so leydi Afiriki fay ngootiri tabintinaay Dartinere OIT 107 dartinaande 1957 e Dartinere 169 dartinaande 1989,

gad'a dartine d'een na njeyaa e Kaane hakkunde leyde e leyde, ndelle Tayere Afiriki daraniinde Kaane bii-aadama e Kaane yimbe na dagii hakkilande de. Noon na moyyi sanne saboo sardi 1.2 Dartinere OIT 169 nde, na hakkilana ndeenaagu yimbe innditirtooŋe Yimbe keddodiiŋe finaatawaaŋi genuuji. Faa hannden du, sariyaaji hakkunde jend'e e jend'e kaŋŋodiidi e kaane yimbe, kaane riiku, kaane finaatawaa e nyeenyal fu na tawaa e Kaane hakkunde leyde e leyde ; Leyde Afiriki kewde tabintinii dartine d'een, faa tukka dartine ONU kaŋŋodiide e ndeenaagu Yimbe keddodiiŋe finaatawaaŋi genuuji. Ndelle na tilsani leyde Afiriki ndeena kaane Yimbe keddodiiŋe finaatawaaŋi genuuji dugu no sardi 1 koolaaŋe diidi de jend'e kewde tabintini de, beyda sardi 27 hoolaare njend'e kewde haŋŋodiinde e kaane yimbe, e kaane laamu. Duum won Dartorde Afiriki nde e ko nde tabintini wallitoraade sariyaaji hakkunde jend'e e jend'e fu na waawi limeede e reenude kaane Yimbe keddodiiŋe finaatawaaŋi genuuji.

Anndande Yimbe keddodiiŋe finaatawaaŋi genuuji nder adunaaru

ONU e leyde fu na tabintini hannden koo Yimbe keddodiiŋe finaatawaaŋi genuuji na ngoni nokkuuje fu ; ndelle na ngoni Afiriki du. Tampiniji maŋŋe di na kakkilanaa sanne nder kawrite mawde kawrondinooje yimbe jend'e feerefeereje. Yimbe Afiriki keddodiiŋe finaatawaaŋi genuuji du, jon, na tawee nder kawrite hakkunde jend'e e jend'e ndaraniide kaane Yimbe keddodiiŋe finaatawaaŋi genuuji fu.

Hitaande 2004, kawrital ONU kuuŋungal tabintinii koo 2005 yaade 2015 won diidaŋal sappoŋerde ONU kaŋŋodiingal e Yimbe Afiriki keddodiiŋe finaatawaaŋi genuuji. Sappoŋerde faltiinde nde fuddaanaa 1993. Ndelle na waawi wi'eede koo adunaaru na hakkilani Yimbe Afiriki keddodiiŋe

finaatawaaji gennuui, ka66u ko'e ma66e du na ha66i yim6e fu hoore. Sappo6erde ONU d'ida6erde ha66odiinde e Yim6e Afiriki keddodii6e finaatawaaji gennuui nde daranaakinaa mballitondiral jend'e fu he6a sad'daaji yim6e 6een y'uwa, d'uum won sad'daaji ka66odiid'i e mbirdi, cellal, kaane 6ii-aadama, finaataawaa e nyeenyal, piilki, 6antaare yim6e e 6antaare riiku.

ONU daranoke 6antare Yim6e Afiriki keddodii6e finaatawaaji gennuui sanne : illa 1982 gollirde ONU daraniinde yim6e 6een joy'y'inaama rafi senndiiru henna ga'da 6eyda ndeenaagu yim6e 6uru6e fam'dude d'uud'al ; ONU joy'y'ini hitaande 2000, gollirde ha66odiinde e ka66u ko'uui yim6e 6een sokondiraande e gollirde ONU wonannde yim6e e riiku ; nder 2001, Tay'ere ONU daraniinde Kaane 6ii-aadama joy'y'inii kollitoowo ONU no Kaane 6ii-aadama e hewtude ndimaaku muud'um en njaarata hende e Yim6e keddodii6e finaatawaaji gennuui ; nder 2006, gollirde ONU daraniinde Kaane 6ii-aadama tabintinii daande ONU dow kaane yim6e keddodii6e finaatawaaji gennuui ; faa hannden buud'orde joy'y'inaama he6a kaajaa6e mballita Yim6e keddodii6e finaatawaaji gennuui ke6a tawee nder kawrite maw'de hakkunde jend'e feerefeereeeje fu tawee.

Gollir'de maw'de ndaranoke 6antaare kaane Yim6e keddodii6e finaatawaaji gennuui. Gollirde wi'eteende OIT nde wad'i winndannde anniya mballitir'do yim6e 6een ; anniya oon na hakkilani 6e Afiriki e 6e Aji. Faa hannden Dartinere OIT 169 nde na dagini yim6e ndeenaagu kaane Yim6e keddodii6e finaatawaaji gennuui : jend'e na keddii na mbaawi tabintinde dartinere ndeen faa hannden. Gollirde innditirteende Banki adunaaru ndee du hakkilanii Yim6e keddodii6e finaatawaaji gennuui nder adunaaru fu, ndarii no waawi wallirde 6e. Hannden hannden, na 6e njiida e Yim6e Afiriki keddodii6e finaatawaaji gennuui he6a 6e njiita ko jey wad'eede.

CADHP na darii heba battaaje Afiriki de e kabodiiibe e Yimbe keddodiiibe finaatawaaji genuuji tawee nder kawrite hakkunde jende e jende deen, duum won kawrite ndaraniide Yimbe keddodiiibe finaatawaaji genuuji. Ibe njidi faa hannden Gollirde ONU daraniinde burube famfude duudal nde, Kawrital kakkilanoobe yimbe keddodiiibe finaatawaaji genuuji, jonnde ONU joodaniinde ko habbodii finaatawaaji genuuji, de fu de ndaranoo keddodiiibe finaatawaaji genuuji be.

Nafaa anndande Yimbe Afiriki keddodiiibe finaatawaaji genuuji

Tayere Afiriki daraniinde Kaane bii-aadama e Kaane yimbe nde yo gollirde Afiriki mawnde daraniinde Kaane bii-aadama nder Afiriki fu ; ndelle nde waawaa ronkude hettinanaade yimbe Afiriki cenneteebe na kennee gada be, e ko ONU maa jende adunaaru kewe tabintini. CADHP dullaa koo nder Afiriki do, innditirde yimbe koo *Yimbe keddodiiibe finaatawaaji genuuji* na waawi minnyude Yamde faa laabana yimbe fu. De, e miilo CADHP, kanaa dum fu dum oora dow ko jende fu buri gollitirde : dagu ko OIT tabintini nder Dartinere 169 dum (innditoraade keddodiiibe finaatawaaji genuuji) e ko Kawrital kakkilanoobe yimbe keddodiiibe finaatawaaji genuuji na waawii laatanaade Tayere Afiriki tayanaande yimbe Afiriki keddodiiibe finaatawaaji genuuji laawol lobbol.

Hollitaama kile kewe koo nder Afiriki finaatawaaji na keewi sanne. Lenyi kewe yo lenyi mawdi, goddi du yo di yimbe muudum en cendetee na kennee gada. Di fu, na di limee e keddodiiibe finaatawaaji genuuji. De won tampinteedi, na kennaa gada, di yimbe hewe di faa tukka laamu henni di gada. Duum le won ko weede *keddodiiibe finaatawaaji genuuji* haajaa hollitinde e hakkilande faa habbida dum e hakkilooji tabintinaadi hakkunde jende e jende. So innditiraama

noon, yo tampiriiji dī, sad'daaji dī, rafi hakkilaneede, d'uum fu won ko termetee holliteede. Anniyaaji buytooji fakkere anniyanaama yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji. De haɗaay, fay so anniyaaji dīin anniyanaakanaa timminde torlaaji, ngeeyu sad'daaji dīin na d'oon : senndude yimbe been na henna gaɗa, na tampina.

Na leeɓi, d'o sikki sakka fu walaa, Tayere Afiriki daraniinde Kaane ɓii-aadama e Kaane yimbe ummoo de daranoo yimbe cennditeteɓe na kennee gaɗa, na torlee ; de nde miccintina koo nder Afiriki d'o, njende mbi'aade kewtii ndimaaku muuɗum en, keewuɗe lenyi, na keddodii dī sad'daaji. No yewtaare majjum waawi neeɓirde fu, na yoni kaane keddodiiɓe finaatawaaji genuuji ɓe ndeenee, de kaanee muuɗum en kawtaade d'e ndaranee. Rafi faamitonndirde dow innde yonunde hokkeede leeɓaa haɗa golle golleede.

Ko woni, leeɓaa innditirde *yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji* minnya sokottuuji mawɗi, wi'uɗe ɓuran heddiiɓe kaane, senndiruuji, ɓurnude lenyi, hamnonndirde lenyi, kaɓe. Innditireede *keddodiiɓe finaatawaaji genuuji* hawtaa e miilooji dīin fay seeda. Ko miiletee ni yo wallude laamu potal waɗa semmbe, anndande yimbe been du kaane muuɗum en, wallude ɓoy, ɓoy ndaranoo kaane muuɗum en. Nder njenndi ndi lenyi kewɗi, yo wallude lenyi cenndeteedī na kennee gaɗa keɓa hakkilaneede, finaatawaaji muuɗum en du keɓa hakkilaneede. So ɓe innditiraama noon, ɓe keɓan ɓe ndewa d'oon ɓe kollita torlaji dī ɓe torletee illa e mono e maɓɓe fu, faa e lenyol maɓɓe. Innditireede noon na walla ɓe ɓe ngaɗa hunnduko wooto ɓe kaalda e hooreeɓe leydi maɓɓe, heɓa ndaranoo kaane maɓɓe, de anndana ɓe wuurdude no ɓe ɓuri yiɗirde.

Termude faamitonndirde dow ndeenaagu kaane yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji na wallita kokkondiral hakkillooji nder kawrite gollirde Afiriki ndaraniide kaane ɓii-aadama faa minnyana Afiriki

jend'e d'e laamu potal jogii semmbe. So yim'be Afiriki keddodii'be finaatawaaaji genuuji ke'bi mbuurdii no njid'iri, danyan ko 'be mballiri jend'e Afiriki dood'o 'be njood'ii toon, illa e 'bantaare riiku, hawju laamu, yim'be, finaatawaaaji. Kam'be been, yo 'be mbaawu'be nafude ; so hooree'be leydi muuyii du, na mbaawi wallirde 'be dagu no mballirta lenyi keddii'di d'i.

So anniyaaji golleeji maw'di anniyaama, tawee kaane 'bii-aadama kawtaad'e ka'bbodiid'e Yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji kakkilanaama, na d'um waawi wallitinde ndeenaagu taa fitinaaji maw'di ngad'a nder Afiriki d'o. Teddinde rafi hawtude finaatawaaaji, rafi hawtude no innditirtee, rafi wuurdude no lenyi god'di mbuurdi, na faddoo fitinaaji maw'di. Ndelle haalaaji ka'bbodiid'i lenyi na njoni haaleede. So en ndaarii, illa adunaru jood'ii, salaade haalude haala lenyi walaa fu ko minnyata so wanaa ka'be e rafi kawtal. Faamitonndirde walaa so en nja'baay ko en feerefeere'e'be. Nder Afiriki d'o, na en mbaawi hantirde koo Yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji yo yim'be torletee'be sanne, 'be anndanaaka kaane muud'um en, kaane kawtaad'e e d'e kawtaaka ; Dartorde Afiriki nde yo gollirde 'bantoore e reenoore Kaane 'bii-aadama ka'bbodiid'e Yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji, sariyaaji caggal Tay'ere Afirikki daraniinde Kaane 'bii-aadama e Kaane yim'be d'i na mballita Yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji nder ndeenaagu kaane muud'um en. Ndelle fay so wanaa yim'be fu nja'bi yim'be lenyi god'di d'i innditiree *yim'be keddodii'be finaatawaaaji genuuji* innde nde na fotana Afiriki saboo na nde wallita 'be kaane muud'um en anndanaaka 'be moy'Yingon ngurndam muud'um en.

Kawrital kakkilanoobe Tayere Afiriki tayanaande keddodiiɓe finaatawaaji genuuji

Ndee winndannde hollitanaa ko saabi kawrital kakkilanoobe Tayere Afiriki tayanaande keddodiiɓe finaatawaaji genuuji, de hollita ko ngal daranii e ko ngal gollata.

Kawrital kakkilanoobe Tayere Afiriki e ko nde joodanii

Nder hawriinde maɓɓe noogay e jeetatiɓerde, ley lewru sappo e goɓurdu 2000, Dartorde Afiriki nde tabintinii ko dartinaa dow kaane ɓii-aadama kaɓɓodiiɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji ; dartinande ndeen joyɣini jom annde en dow Kaane ɓii-aadama kaɓɓodiiɓe Yimɓe Afiriki keddodiiɓe finaatawaaji genuuji ; ko rewti d'um ɓe njoyɣinanaa :

- yewtaade ko keddodiiɓe finaatawaaji genuuji wari wi'ude ;
- faamitaade no Dartorde Afiriki wonande Kaane ɓii-aadama e Kaane yimɓe jey nanngitirde heɓa monaare wadana Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji ;
- hollitinde no waaretee heɓa kaane Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji anndanee, de ndeene ;

Kawrital kakkilanoobe Tayere Afiriki joyɣinaama kawrital noogay e jeenayɓal 2001 nder lewru joyɓurdu ; yimɓe maggal won ndewtuɓe ɓe : yimɓe CADHP tato, jom annde en anndanɓe Yimɓe Afiriki keddodiiɓe finaatawaaji genuuji tato, anndando Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji gooto. Kawrital kakkilanoobe Tayere Afiriki ɓeen wadii winndannde innditirteende *Winndannde kakkilanoobe kewuɓe anndal kaɓɓodiiɓe e Tayere Afiriki tayanaande yimɓe Afiriki keddodiiɓe finaatawaaji genuuji*. Ndee winndannde e mayre ittaa. Tayere Afiriki nde tabintinii winndannde

ndeen lewru sappo e go'aBurdu 2003. Tabitannde ndeen yamiri jende Afiriki ngollidooje Tay'ere nde, fu kumpitee, de hooreeBe njende d'een du kumpitee. Tabintinaama du koo yimBe Kawrital kakkilanooBe Tay'ere Afiriki na mbaawi gollirde faa hannden duubi d'idi. Ko Be ndiwata won ko rewti d'um :

- heBude buud'i gollitird'i dow mballa gollirde mawde ;
- faamande lunndand'e kaane yimBe keddodiiBe finaatawaaaji genuuji, illa e ko battaaje laamu kollitinta, faa e ko baale kollitinta ;
- yahude nder jende faamitowoo no Kaane Bii-aadama kaB6odiide YimBe keddodiiBe finaatawaaaji genuuji ngorndi ;
- hollitinde no waarete heBa lunndagol Kaane Bii-aadama kaB6odiide YimBe keddodiiBe finaatawaaaji genuuji accita ;
- nde Tay'ere Afiriki daraniinde Kaane Bii-aadama e Kaane yimBe wad'i kawral fu, hollita golleeji ngollaadi ;
- gollidinde, so na waawoo, gollirde godde ndaraniide kaane Bii-aadama.

Golleeji Kawrital kakkilanooBe Tay'ere Afiriki

YimBe kawrital kakkilanooBe Tay'ere Afiriki nde ndartinii anniya ko ngollata ; nder anniya oon, Be njahowan nder jende Be paamitowoo ko woni, kawrite faamugol ngafete, kumpital e anndal ndarante. Ko sakitii d'um, Be tawaama e golleeji kewdi :

- Winndannde dow yimBe keddodiiBe finaatawaaaji genuuji winndaama e faransiire, winndaama e angeleere ; na nde woni e yeddeede battaaje leyde Afiriki, gollirde ndaraniide kaane Bii-aadama,

baale Afiriki e baale jend'e god'de faa hannden d'e kaɓɓodaaki laamu leydi, duɗe jand'e toowuɗe. Ko waroyta nde wartirte e aarabuure de nde yed'owee d'o yoni fu.

- Yimɓe kawrital kakkilanooɓe Tay'ere Afiriki nde yahan nder jend'e kewɗe faamitowoo no yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji mbuurdi. Jahaale d'een ngollidan e laamu leydi, gollirɗe ndaraniid'e kaane ɓii-aadama nder njenndi ndiin, gollirɗe ndaraniid'e kaane ɓii-aadama nder njend'e god'de, baale d'e kaɓɓodaaki laamu leydi. ɓe kokkondiran hakkillooji dow kaane yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji e no d'e mbaawi ɓantireede faa d'e moy'ya. Jaahaale d'een na limoo e ko wallitata kaaldal hakkunde Tay'ere Afiriki nde, battaaje, e woɓɓe faa hannden.

Tay'ere Afiriki nde yehii jend'e kewɗe : Botswana, Namibi, Nijeer, Burunndi, Kongo (Barajawil), Libi, Uganda. Tay'ere Afiriki nde tabintinowan winndannde dow jend'e limtaad'e d'e. ɓe njahowan jend'e god'de faa hannden : Tanjani, Keniya, Aljeri, Etiyopi, Ruwannda.

- Tay'ere Afiriki nde na fodii waɗude Kamerun to, kawrital kumpital nder lewru jeenayɓurdu 2006, kawronndinoowan jend'e Afiriki keedud'e faro Kamerun toon. Kawrital ngaal hollitoytaanaa jend'e d'een e gollirɗe mawɗe ndaraniid'e kaane ɓii-aadama, ko Tay'ere Afiriki nde golli, e no nde daranorii Kaane kaɓɓodiid'e Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji. Kawrital ngaal saaboto kokkondiral hakkillo hakkunde Tay'ere Afiriki nde e cale muuɗum. Kawrite dagu majje ngad'oyte faa hannden nder jend'e Afiriki god'de.
- Hannden hannden, Tay'ere Afiriki nde na yewtoo sariyaaji jand'e kewɗe heɓa faamitoo salle kaane kaɓɓodiid'e Yimɓe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji na ndeenii. Yewtaare nde yo duuɓi

tati aykanaa dow gollidal Tayere ndeen e OIT ; dufal annde dowuuje kaabbodiide kaane bii-aadama, Peretoriya, Afiriki hordoooreeri, heedani Yewtaare ndeen.

- Tayere Afiriki nde na fodii joyyinde humpitorde baale ndaraniide Yimbe keddodiiibe finaatawaaaji genuuji nder Afiriki d'o. Noon wadata de paamitondiral nafoowal be be fu, wada hakkunde Tayere Afiriki nde, e gollirde ndaraniide finaatawaaaji genuuji.
- Tayere Afiriki nde na fodii wadude winndannde humpitirde ko gollata, de rewa doon wallita gollirde ndaraniide finaatawaaaji genuuji kollita yimbe hewbe ko ngollata.

Kantirfum

Ko Kawrital kakkilanooobe Tayere Afiriki tayanaande yimbe Afiriki keddodiiibe finaatawaaaji genuuji ngal joyyinanaa na heewi. Jonnde maggal na banta Kaane bii-aadama kaabbodiide Yimbe keddodiiibe finaatawaaaji genuuji. Ko buri woodude ni tawee ndaraniibe kaane deen fu na ngollida ngal. Tayere Afiriki, dow wallitoraade binndande jom annde en, e ko tabintinaa wadani Afiriki gollirde daraniinde bantaare e ndeenaagu Kaane kaabbodiide Yimbe keddodiiibe finaatawaaaji genuuji. Nde tabintinii koo keddodiiibe finaatawaaaji genuuji na ngoni Afiriki d'o ; nde tabintinii du koo so haala yimbe been na haalee, na yoni ooree dow Dartorde Afiriki wonande Kaane bii-aadama e Kaane yimbe nde.

Tayere Afiriki nde na hakkilani koo haalude haala kaane Yimbe keddodiiibe finaatawaaaji genuuji wanaa ko hoyi laamuji leyde Afiriki de. Duum saabii de kaaldal na leebi wada heba hakkillooji

kawra dow ko waawi nafude, de paamitondiral waɗa. E miilo Tayere Afiriki nde, gollirde laamu e gollirde de kaɓɓodaaki laamu fu na leeɓi ndaranoo Yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji ɓe, saboo ɓe cennditeteɓe na ɓe kennee gaɗa, na ɓe torlee.

Kawrital kakkilanoobe Tayere Afiriki tayanaande yimbe Afiriki keddodiiɓe finaatawaaji genuuji joyɗinaakanaa heɓa gollida e jende kaɓɓodiiɗe ɗum, de gollida gollirde ndaraniidɗe kaane ɓii-aadama, mballitooje ɗum e kumpital dow ko keddodiiɓe finaatawaaji genuuji ngadeteɗe, torlaaji muudum en nder Afiriki ɗo. Tayere Afiriki nde, e Kawrital kakkilanoobe nde ngal, na njiddi gollidinde e ndaraniɓe bantaare e ndeenaagu Kaane kaɓɓodiiɗe Yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji. Na en njeloo durwo meedɗen ngo minnyana Yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji ɗi anndaneede torlaaji muudum en, e tampiriji muudum en, de fu du ummoo ndaranoo ɓe, kambe innditirteeɓe Yimbe keddodiiɓe finaatawaaji genuuji ɓe.

Taykitordi

Yimbe Afiriki innditirteebe Pigme en be na keewi inde : Ruwannda, Burundi, Uganda e lettugal RDC fu, yo Batuwa be mbi'etee. Nder ladde RDC innditirteende Ituri nde, Bammbuti be mbi'etee. Nder ladde Labay RC (Santarafirik) to, e nder ladde Minwul, Gabon to, Baka be mbi'etee. Be mbi'tataakonaa Yaka maa Babendiyel sobbiire ba gorgal Konngo ; Bagiyeli be mbitotoo Kamerun.

■ Eide, Asbjørn et Erica-Irene Daes: "Working Paper on the relationship and distinction between the rights of persons belonging to minorities and those of indigenous peoples", United Nations paper E/CN.4/Sub.2/2000/ 10 Juillet 2000.

■ Kaane yimbe burube famdude duudal na nangitree ba kaane mono fu, ngollirteede ba kawtaade ; faa hannden Kaane yimbe burube famdude duudal kawtaade ndartinaaka faa laabi.

Wallitorde paamu

Afiriki (Baleeri)	Afrique
Annditirdi yimbe Afirikki keddodiibe finaatawaaji genuuji	Caractéristiques des peuples autochtones d'Afrique
Artiibe njoodii illa genum	Aboriginalité
Bantaare Kaane bii-aadama	Promotion des droits de l'homme
Battaare ko habbodii njanandi	Ministère des Affaires Étrangères
Boofi ji'le	Erreurs d'interprétation
Buruɓe famɗude ɗuudal	Minorité
Dartinere	Convention
Dartorde Afirikki	Charte africaine
Dartorde Afirikki wonande Kaane bii-aadama e Kaane yimbe	Charte africaine des droits de l'homme et des peuples
Dawrannde (ONU)	Déclaration (des Nations Unies)
Dawrannde buruɓe famɗude ɗuudal,	Déclaration des minorités
Gollirde jende daraniinde golle na innditiree OIT	Organisation Internationale du Travail (OIT)
Haanere (anndal) nyeenyal e finaatawaa	Droit à la culture
Haanere cellal	Droit à la santé
Haanere mbirdi, haanere heɓude jannginee	Droit à l'éducation
Hawriinde aykanoonde	Session ordinaire
Hoolaare (koolaade) nde jende kewɗe tabintini	Pacte international
Jonnde njoodaniinde ko habbodii finaatawaaji genuuji	Instance permanente sur les questions autochtones
Kaane ɓe lenyol, ɓe diina, ɓe ɗemngal, buruɓe famɗude ɗuudal	Droits des personnes appartenant à des minorités nationales ou ethniques, religieuses et linguistiques
Kaane bii-aadama kabɓodiibe yimbe keddodiibe	Droits de l'homme des peuples autochtones
finaatawaaji genuuji	
Kaane cellal e heɓude mballa cellankooɓe	<i>Droit aux soins de santé et à l'assistance médicale</i>
Kaane finaatawaa e njeenyal	Droits culturels
Kaane hakkunde leyɗe e leyɗe	Droit international
Kaane jawdi tawaaturuuri	Droits aux ressources naturelles
Kaane leydi	Droit à la terre
Kaane leydi kawtaade	Droits collectifs à la terre
kaane nawtoraade gollirde leydi kawtaade	<i>Droit égal d'accès aux services publics de son pays</i>
Kaane vii-aadama mawɗe	Droits de l'homme fondamentaux
Kaane yimbe buruɓe famɗude ɗuudal	Droits des minorités
Kawrital kakkilanooɓe Tayere Afirikki tayanaande	Groupe de travail de la Commission africaine sur les populations / communautés autochtones
yimbe Afirikki keddodiibe finaatawaaji genuuji	Groupe de travail sur les populations autochtones
Kawrital kakkilanooɓe yimbe keddodiibe finaatawaaji genuuji	
Kawrital ONU kakkilanooɓe yimbe keddodiibe	Groupe de travail des Nations Unies sur les populations autochtones
finaatawaaji genuuji	autochtones
Kawrital ONU kuubungal	Assemblée générale de l'ONU
Lenyol	Ethnie
Leyɗe fu	Communauté internationale
Marooɓe egga hoɗaabe	Pasteur nomade
Mbuuruɓe lohagol e ɓiɓɓe leɗɗe	Chasseurs-cueilleurs
Ndeenaagu e bantaare Kaane bii-aadama	Protection des droits de l'homme
No ɓe ciɗitortoo (innditortoo)	Identité
Salagol gosude	Déni de justice
Salanagol yimbe ndarantoodo ɓoy e anndanoowo	Déni de représentation et de reconnaissance législative
ɓoy to sariyankooɓe	
Sariya mo jenze kawti (Sariyaaji tabintinaaɗi nder jende kewɗe)	Loi internationale

Senndeede hennēe gadfa	Marginalisation
Sennditeede	Discrimination
Siwannde	Résumé
Tayere Afirikki daraniinde Kaane bii-aadama e Kaane yimbe	Commission Africaine des Droits de l'Homme et des Peuples (CADHP)
Tayere Afirikki tayanaande yimbe Afirikki keddodiiḃe finaatawaaji genuuji	Commission africaine sur les peuples autochtones d'Afrique
Tayere daraniinde Kaane bii-aadama	Commission des droits de l'homme
Tayere tayanaande kaḃḃondiral yimbe Afirikki keddodiiḃe finaatawaaji genuuji	Comité de coordination des peuples autochtones d'Afrique
Winndannde dow yimbe keddodiiḃe finaatawaaji genuuji	Rapport sur les peuples autochtones
Winndannde hakkilankoḃe keewuḃe anndal	Rapport d'experts
Yamiroore	Recommandation
Yimbe keddodiiḃe finaatawaaji genuuji	Peuples autochtones
Yimbe njeggitaabe	Peuples oubliés